

С.С. ТКАЧЕНКО, канд. іст. наук, доцент, НТУ «ХП», Харків,
Т.О. СТОГНІЙ, здобувач, НТУ «ХП», Харків,

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

В статті розглянуто роль історичного аспекту в системі економічних наук, висвітлюється їхня сутність та особливості в Україні та інших країнах світу.

В статье рассматривается роль исторического аспекта в системе экономических наук, освещается их сущность и особенности в Украине и других странах мира.

The article examines the role of the historical aspect of the system of economic sciences, highlights their nature and especially in Ukraine and other countries.

Історія економіки та економічної думки вивчає господарську діяльність людства в історичному розвитку та її наукове відображення в економічних поглядах і вченнях починаючи з первісного суспільства і до сучасності; основні явища і процеси матеріального виробництва; діяльність економічних організацій і установ; економічну політику провідних держав світу і України; досліджує загальні закономірності економічного життя, а також його особливості в окремих країнах.

Актуальність вивчення окресленого кола проблем в українських вищих навчальних закладах значно посилюється у зв'язку з проголошенням державної незалежності України. Відомий американський дослідник української економіки Іван-Святослав Коропецький у книзі "Дещо про минуле, недавнє минуле та сучасне української економіки" зазначає, що "таким самим історичним фактом, як існування окремого українського народу, є його постійне господарювання на території свого компактного поселення. Економіка на історичних українських землях більше ніж тисячу років була національною економікою даного народу, а не економікою лише одного з регіонів якогось великодержавного комплексу. Ця економіка має свої власні інтереси, які український народ не зобов'язаний підпорядковувати інтересам будь-якої імперії" [1]. Із цього факту випливає необхідність у жодному разі не заперечувати минуле (як це було донедавна), а всіляко використовувати багатий історичний досвід, економічні знання і вчення стосовно нових соціально-економічних умов і реалій.

Формування в Україні ринкової економіки передбачає необхідність приведення її структури, господарського механізму, організаційних інституцій у відповідність до найважливіших тенденцій світового економічного розвитку.

Подібний перехід неможливий без широкого використання світогосподарських зв'язків, величезного досвіду, набутого людством у раціональному використанні матеріальних, фінансових, трудових та інших ресурсів, відображення їх у економічних думках і теоріях у різні часи розвитку людської цивілізації.

Слід зауважити, що значення історико-економічного дослідження виявляється не тільки у визначенні суспільно-економічних закономірностей історичного розвитку, а й у конкретних випадках господарської практики. До історії господарства професіонал-економіст звертається (усвідомлюючи це чи ні) буквально на кожному кроці. Здавалося б, що може бути далі від економічної історії, ніж бухгалтерський річний звіт підприємства? Проте він значною мірою побудований на історико-економічних матеріалах і методах. Адже вся техніко-організаційна динаміка певного господарства має історичний характер; при порівнянні показників різних періодів, по суті, відображається історико-економічний процес формування і розвитку виробництва. Різні періоди – різні потужності, різні завдання і техніко-економічні характеристики, і все це враховується в системі управління підприємством, відображається на результатах його діяльності. Неможливо навчитися основ економічного мислення, не навчившись уявляти господарство, його наукове відображення в історичному аспекті [2].

Без історії в руках економіста залишається тільки аналіз фундаментальних зв'язків – прекрасний, але недостатній, обмежений інструмент пізнання суспільного виробництва. Без знання минулого економісти втрачають почуття історизму, займаються добросовісним описанням реалій господарського життя, обмежуються сферою безпосереднього господарювання, не вміють формулювати економічні закони і закономірності. Вивчення конкретно-історичних аспектів економіки та економічної думки повинні збагатити майбутніх фахівців прогресивним досвідом людства у вирішенні господарських проблем, допоможе краще збагнути сучасні економічні проблеми, прогнозувати їхнє наукове розв'язання.

Історія економіки та економічної думки є джерелом фактичного і теоретичного матеріалу для всіх економічних наук. Вона забезпечує тісний зв'язок історичних знань з економікою промисловості, сільського господарства, іншими галузевими і функціональними економічними науками. У системі економічних наук історія економіки та економічної думки відіграє фундаментальну роль. Вона є ключем до пошуку генетичних залежностей та історичних законо-

мірностей в економічному житті держав і народів.

Важливою є взаємодія історії економіки та економічної думки з конкретними соціологічними дисциплінами. Адже вплив на розвиток економіки таких факторів, як соціальний склад працівників, управління виробничими колективами, задоволеність працею, настроїв, поведінка працівників, їх знання основних напрямів економічних теоретичних досліджень на певних етапах розвитку тощо, також має враховуватися історією економіки та економічної думки. Економічні результати – це результати насамперед діяльності людей, виробничих колективів.

Спостерігається тісний зв'язок історії економіки та економічної думки з історичними науками, насамперед із загальною історією, яка певну увагу приділяє й історичним формам господарювання та їх науковому відображенню в економічній думці. У свою чергу історія економіки та економічної думки не може обійти найважливіші події загальної історії, позаяк зрозуміти економічний розвиток суспільства, не враховуючи ідеології, політики та інших факторів, неможливо.

Цей напрям обов'язково включає вивчення внутрішньої і зовнішньої політики держави, суспільних рухів, війн, національних і етнографічних особливостей, законів, релігійних культур, науки і мистецтва тощо. Але всі ці проблеми вивчаються не самі по собі, а тільки з погляду їхньої ролі в розвитку економіки [3].

Зачатки дослідження історії економіки та економічної думки можна віднести до XVII–XVIII ст. Тривалий час її складові – історія економіки та історія економічної думки – в навчальних закладах вивчалися окремо. З 2007/2008 навчального року курси "Економічна історія" та "Історія економічних учень" вирішено об'єднати в одну навчальну дисципліну – "Історія економіки та економічної думки".

Економічна історія як наука зародилась у XVIII ст. на стику історичних і економічних наук, а у середині XIX ст. сформувалася як самостійна дисципліна. На межі XIX–XX ст. її стали викладати як окремий предмет в європейських університетах, насамперед у тих, які керувалися прагматичною метою – підготувати управлінські кадри, здатні проводити ефективну реформаторську політику. На початку XX ст. у Гарвардському та Манчестерському університетах були створені перші кафедри економічної історії. Сьогодні ця дисципліна займає належне місце в системі академічної та вузівської науки розвинутих країн

світу, ставши невід'ємною частиною підготовки не тільки економістів, а й юристів, політологів, соціологів. Так, якщо на початку 1950-х років у 46 італійських університетах читалося 15 курсів з економічної історії, на початку 70-х років – 51, то на початку наступного десятиріччя – уже 87. Розширюється викладання економічної історії й в інших країнах, зокрема у Великій Британії, де ця дисципліна читається не тільки в університетах, а й навіть у середніх школах, СТТТА, Франції, Швеції. Починаючи з 1960 р. з економічної історії регулярно проводяться міжнародні конгреси, створюються центри з організації і координації досліджень із соціально-економічної проблематики. З 1962 р. плідно працює Міжнародна асоціація економічної історії. Усі ці факти свідчать, що економічна історія стала загальноновизнаною наукою світового масштабу [4].

Економічні уявлення минулого проаналізували у своїх працях видатні дослідники В. Петті (XVII ст.), А. Сміт (XVIII ст.), Ж.-Б. Сей, Т. Мальтус і Д. Рікардо (початок XIX ст.), К. Маркс і Дж. С. Мілл (друга половина XIX ст.). Однак це були тільки зародки історії економічної думки. Проте історія економічних вчень як наука сформувалася пізніше.

Першим відомим істориком економічної науки став англійський учений Дж. Р. Мак-Куллох, який у 1826 р. опублікував дослідження "Історичний нарис виникнення науки політичної економії", пізніше напрям в праці був названий класичною політичною економією, наступна помітна публікація з історії економічної думки – книга ірландського дослідника Дж. К. Інгрема "Історія політичної економії" (80-ті роки XIX ст.) уже критично оцінює роль класичної політичної економії.

З позицій критики стосовно всіх попередніх вчень, окрім власного, аналізував історію економічної думки К. Маркс, насамперед у IV томі "Капіталу", який під назвою "Теорії додаткової вартості" був виданий через багато років після смерті автора – у 1905–1910 рр.

На початку XX ст. з'являються перші підручники з історії економічної думки французьких учених П.І. Жіда і П.І. Ріста (1902), англійських дослідників А. Грея (1932), Е. Ролла (1938) та ін.

У 1954 р. побачила світ перша фундаментальна праця з історії економічної думки – посмертна книга відомого австро-американського дослідника Й. Шумпетера "Історія економічного аналізу". Однак неперевершеним підручником з історії економічних вчень залишається праця американського теоретика історії економічної науки М. Блауга "Економічна думка у ретроспективі"

(1962). Вона була перекладена десятками мов світу, зокрема українською і була достатньо популярною серед дослідників. Вагомим внеском у розвиток історії економічних вчень стали книги і підручники С. Жамса, Б. Селігмена, Т. Негіші, Р. Хайлброннера та ін., зокрема й російських дослідників А. Анікіна та Є. Майбурда.

Першим українським істориком економічної думки став, мабуть, М. Балудянський (1769–1847), який критично проаналізував учення меркантилістів, фізіократів та А. Сміта. Важливий науковий доробок з історії економічних вчень мали й українські вчені другої половини ХІХ – початку ХХ ст. І. Вернадський (1821–1889), Г. Цехановецький (1833–1898), М. Зібер (1844–1888), М. Бунге (1823–1895), М. Туган-Барановський (1869–1919).

За радянські часи історія економічних вчень мала вкрай однобокий характер – як огульна критика так званих антимарксистських вульгарних буржуазних та опортуністичних і ревізійністських економічних теорій і нестримне вихваляння "єдино правильних" марксистсько-ленінських. Радянській історії економічної думки властивими були вузький класово-формаційний підхід, ідеологічна упередженість, пропагандистський характер, крайній догматизм і апологетизм.

Важливу роль у розвитку історії економічної думки в сучасній Україні відіграють видання творів класиків економічної науки, зокрема А. Сміта, Д. Рікардо, Дж. С. Мілла, А. Маршалла, Дж. М. Кейнса, а також українських учених, сучасних західних теоретиків П. Самуельсона, Дж. Стігліца та ін., західних підручників. Видаються й оригінальні українські підручники з історії економічної думки, зокрема фундаментальна "Історія економічних вчень" київських учених за редакцією В.Д. Базилевича (2004).

З часу виникнення історії економіки та економічної думки як науки робилися численні спроби її періодизації, тобто встановлення певних хронологічно послідовних етапів у економічному розвитку суспільства. На думку авторів, найповніше відповідає потребам і запитам історико-економічної науки періодизація, запропонована теоретиками концепції "постіндустріального суспільства". Найвидатніші її представники – Д. Белл, Дж. К. Гелбрейт, Г. Кант, З. Бжезінський (США), Р. Арон, Ж. Серван-Шрейбер, А. Турен (Франція) за основу поділу всесвітньої історії, в тому числі й історії економіки та економічної думки, взяли поділ на доіндустріальне (аграрно-ремісниче, традиційне), індустріальне (прогресуюче) та постіндустріальне суспільство. Його основні критерії – рівень роз-

вितку виробництва, а також галузевий і професійний поділ праці. У концепції "постіндустріального суспільства" стверджується, зокрема, що залежно від технічного рівня суспільства в історичному аспекті послідовно домінує "первинна" сфера господарської діяльності – сільське господарство, "вторинна" сфера економічної діяльності – промисловість, а на сучасному етапі – "третинна" сфера – сфера послуг та інформатики, в якій провідне місце належить науці та освіті [5].

Список літератури: 1. *Коропецький Іван-Святослав* Дещо про минуле, недавнє та минуле та сучасне української економіки. – К.: Либідь. 1995. – С. 13. 2. *Фещенко В.М.* Методологічні аспекти сучасних досліджень історії економічної думки України / В. М. Фещенко // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 1 (43). – С. 14 – 21. 3. *Історія економічних учень: підручник: у 2 ч.* / В.Д. Базилевич, П.М. Леоненко, Н. І. Гражевська, Т. В. Гайдай; за ред. В. Д. Базилевича. – 4.2. – 2-ге вид., випр. – К.: Знання, 2005. – 567 с. – ISBN: 5-98118-018-8. 4. *Метко І. М.* Історія економічних вчень. Основні течії західноєвропейської думки та американської економічної думки. навч. посібник / І. М. Метко. – К.: Вища шк., 1994. – 175 с. – ISBN 978-966-57-422-5. 5. *Ковальчук, В.М.* Історія економіки та економічної думки: навч. посібник – К., 2008. – 647 с.

Надійшла до редколегії 11.02.12